

BELGIË – VLAANDEREN

Het artikel over de begraafplaatsen in Vlaanderen is geschreven door **Dr. Lucien de Cock**.

Dr. Lucien de Cock is internist-geriater, die zijn hele leven gefascineerd is geweest door dood, begraven en begraafplaatsen. Daarover schreef hij het standaardwerk ***Geschiedenis van de dood***. Het werk bestaat uit twee kloeke delen: *Rituelen en gewoontes in Europa* en *Begraafplaatsen in Europa*.

DE BEGRAAFPLAATSEN IN VLAANDEREN

WET OP DE BEGRAAFPLAATSEN 1971

Vlaanderen, dat eeuwenlang quasi uniform rooms-katholiek was, heeft een sterk funerair verleden, dat grotendeels daardoor bepaald werd. In 1971 kwam de wet op de begraafplaatsen en de lijkbezorging tot stand, die vrij strikt wordt toegepast.

openbaar

Vooreerst zijn alle begraafplaatsen openbaar. De nu nog enkele uitzonderlijke privébegraafplaatsen, waar nu nog mag begraven worden, zijn heel beperkt tot de koninklijke familie, de bisschoppen in hun kathedralen en enkele kloosterbegraafplaatsen. De koninklijke crypte van Laken, gemakkelijk toegankelijk op zondag en enkele bijzondere dagen, loont de moeite voor een bezoek. In de Sint-Romboutskathedraal van Mechelen en de Sint-Baafskathedraal rusten heel wat bekende bisschoppen en is er nog plaats voor opvolgers. Enkele particuliere kloosterbegraafplaatsen zoals die van de Zusters Annuntiaten van Heverlee of van de Paters Benedictijnen in Zevenkerken herinneren aan de kloosterverbondenheid van weleer. Begraven op eigen eigendom, zoals in de eigen grafkapel, mag niet meer, al slipt er nog wel eentje door de mazen. De "eeuwigdurende concessie" – op heel wat oude graven uitdrukkelijk vermeld – werd in 1971 afgeschaft en vervangen door een concessie van 50 jaar, eventueel eenmalig hernieuwbaar. Dit blijft de voornaamste reden waarom heel wat Antwerpse Joden zich even over de grens in Nederland laten begraven om rustig de Dag van het Laatste Oordeel af te wachten. Dit verklaart ook de bijna afwezigheid van moslimgraven tot nog toe, gezien ook de tweede generatie islamvolgelingen veelal nog terugkeert naar het land van hun voorvaders, waar zijzelf misschien nooit zijn geweest, maar kunnen wachten op het eind der tijden. Toch hebben sommige gemeenten reeds plaats voorzien voor moslims, want het is bijna zeker dat de volgende generatie hier zal geboren worden, leven, sterven en ook zal begraven worden mits enige aanpassing voor hun geloofsovertuiging. De toepassing van de verplichte ruiming van waardevolle graven na het verstrijken van de concessie zou natuurlijk ook een zware slag zijn voor het verlies van het eigen funerair patrimonium. Daarom bestaat de mogelijkheid tot klassering van waardevolle graven, een mogelijkheid die steeds meer wordt toegepast. Voor dergelijke oude graven kan ook concessie aan een nieuwe overledene worden toegekend met bewaring van het waardevolle graf.

lijkverbranding

Lijkverbranding werd in België bij wet van 1932 toegelaten, maar vooral de lange katholieke tegenstand lag aan de basis van het uiterst geringe succes van crematie alhier tot in de jaren 1980. Deze achterstand werd vooral het laatste decennium opgehaald en rond de asbestemming ontwikkelt zich geleidelijk een hele nieuwe funeraire cultuur. De huidige wetgeving gebied immers op elke begraafplaats de verplichte aanwezigheid van een strooiweide, een columbarium en een plaats voor urnengraven. Op sommige begraafplaatsen ontstonden creatieve innovaties voor de asbestemming zoals in Gent met zijn vliedertuin op de Zuiderbegraafplaats, zijn paddenstoelentuin voor kinderas op de Westerbegraafplaats, zijn rozentuin op zijn begraafplaats van Gentbrugge en zijn urnenbosje op de begraafplaats van Sint-Amandsberg. En in 2003 werd in Schelle een nissenheuvel of grafheuvel in piramidevorm gebouwd.

*Laarne
strooiveld & columbarium*

*Gent – Zuiderbegraafplaats
kinderveld- vlindertuin*

*Daknam
kerkhof*

bovengronds?

Behalve voor de asbeschikking gold in België tot nog toe dat er op de begraafplaatsen enkel kon begraven worden in volle grond of in een grafkelder. Naar analogie met vooral de zuidelijke landen zou recent ook bovengronds begraven mogelijk zijn. Men vergeet hierbij echter veelal dé reden waarom in het Zuiden vooral bovengronds werd begraven en de vraag stelt zich of bovengronds begraven in een Vlaanderen met praktisch overal zandgrond wel een aanwinst is. Men schijnt ook vergeten te zijn dat in het Brusselse nog oude bovengrondse galeries zijn waar bovengronds werd begraven zoals men dat aantreft in Italië. Minder begrijpelijk is dat door sommige gemeentebesturen nu eenvoudige grafkelders verboden worden. Ander opmerkelijk feit is dat de begraafplaatsen in België allemaal afgebakend zijn met een muur of modernere afsluiting zoals voorzien bij de wet van 1829.

kindergraven

Ondanks het feit dat de kindersterfte zeker enkele decennia geleden nog vrij hoog lag, neemt de plek waar kinderen begraven worden meestal geen opvallende plaats in. Integendeel, vooral op de oude begraafplaatsen is de begraafplaats voor de kinderen niet meer dan een weinig opvallende hoek. Specifieke kinderbegraafplaatsen blijken hier nooit te hebben bestaan. Op de nieuwere begraafplaatsen is er meestal een wat opvallender deel voorbehouden voor het kind en bestaat er soms een kindertuin. Slechts sporadisch vindt men reeds enige specifieke aandacht voor de foetus en het doodgeboren kind, zoals op de stadsbegraafplaats van Leuven. Op deze laatste is er ook een plaats voorbehouden voor mensen die hun lichaam afstonden voor de wetenschap.

Op elke Vlaamse begraafplaats is er een herdenkingsmonument voor de gesneuvelden van de beide wereldoorlogen.

TYPES BEGRAAFPLAATSEN

Vlaanderen heeft in zijn evolutie tot op heden enkele grote types van begraafplaatsen gekend, die vandaag nog bestaan.

kerkhoven

Het oudste type begraafplaats is het traditionele "kerkhof", een hof rond de kerk waar de doden werden begraven. Gezien de meeste van deze begraafplaatsen vrij centraal in de gemeenschap liggen is hun oppervlakte meestal beperkt. Het zijn juist deze binnenstedelijke begraafplaatsen die het mikpunt vormden van het Edict van keizer Jozef II in 1784 en het decreet van Napoleon in 1804. Mede op basis van de beslissingen dat de doden buiten de stad moesten begraven worden en ook omwille van het plaatsgebrek op deze kerkhoven zijn ook in het katholieke Vlaanderen de meeste hoven rond de kerk geruimd in de tweede helft van de twintigste eeuw. In of tegen de kerkmuren ziet men vaak nog restanten van graven die destijds direct tegen de kerk aanleunden. Gelukkig zijn ze niet allemaal verdwenen en zijn er vooral enkele kleine pareltjes bewaard gebleven, zoals bijvoorbeeld de mooie begraafplaatsen van Daknam, Afsnee, Mariakerke, Slijpe en vele anderen. Dergelijke kerkhoven staan vandaag de dag propensief voor graven en meestal kan er nog slechts begraven worden als een oud graf geruimd wordt. Gewoonlijk is de betekenis van de natuur en het groen hier nauwelijks vermeldenswaardig, een soms markante boom niet te na gesproken. Deze kerkhoven hebben meestal een wat donker uitzicht omwille van de overwegend gebruikte arduin en de verwerking van de graven. Hier en daar treft men nog wel een

mooi gietijzeren kruis of omheining aan. Dergelijke kerkhoven bevatten doorgaans enkele grote grafmonumenten, gewoonlijk van de clerus, de nobelen en de rijken van de gemeente. Ook treft men hier vaker familiekersers aan, al is het aantal doden in die grafkelders meestal beperkt en helemaal niet zo omvangrijk als we die aantreffen in de Franse en zuidelijke familiekersers. Meestal treft men op de graven ook de klassiek funeraire ornamenten. Het kruisbeeld overheerst hier alles, des te meer omdat goddelozen en andersdenkenden vroeger zelfs geen plaats kregen in deze gewijde grond. Kenmerkend is ook het veelvuldig voorkomen van dezelfde familienamen, want het dorp van weleer bestond destijds veelal uit enkele grote families en het kerkhof bevatte vaak de geschiedenis van het dorp.

Brugge-Centrale begraafplaats

Gent-Westerbegraafplaats

Antwerpen - Schoonselhof

grote begraafplaatsen buiten de stad

De ordeningen van Jozef II en Napoleon hebben op de eerste plaats aanleiding gegeven tot het ontstaan van enkele grote begraafplaatsen buiten de stad van weleer, vooral dan in de grote steden. Enkele markante grote begraafplaatsen uit die en volgende tijd zijn de begraafplaats Steenbrugge te Brugge, de begraafplaats van Hasselt (1807), de Westerbegraafplaats te Gent (1873) en het Schoonselhof te Antwerpen (1911). Deze grote begraafplaatsen werden opgevat als grote parken waar de veelal majestueuze monumenten een plaats kregen midden de natuur. Tot op vandaag blijven deze begraafplaatsen ook echte groene longen binnen deze steden, maar ze krijgen vandaag tevens ook meer aandacht als waardevolle culturele plaatsen waar ons rijk funerair patrimonium beschermd wordt. Op elke van deze begraafplaatsen vonden ook heel wat Vlaamse bekenden hun laatste rustplaats. Een majestueuze ingang met brede laan, ondertussen heel oud geworden bomen, militaire ereplaatsen, ereparken van diverse aard, en uiterst waardevolle graven horen tot de belangrijkste kenmerken van deze grote begraafplaatsen. Tot de wat kleinere begraafplaatsen uit die vroege periode horen o.a. ook de oude begraafplaatsen van Izegem (1806), Eeklo (1810) en Roeselare (1821).

hedendaagse begraafplaatsen

De meeste begraafplaatsen van de Vlaamse gemeenten dateren van latere datum, want na de dood van Napoleon bleek de opgelegde haast tot oprichting van begraafplaatsen buiten de stad geluwd. In de meeste gemeenten leidde vooral het toenemend plaatsgebrek tot uitbreiding van de bestaande begraafplaatsen waar dit mogelijk was of tot de aanleg van nieuwe begraafplaatsen. Op de meeste plaatsen verdween toen het vertrouwde kerkhof en verloor de katholieke kerk haar heerschappij over de begraafplaatsen, gezien die voortaan moesten openstaan voor elke overtuiging. Sedert de jaren 1960-70 is bijna op alle begraafplaatsen het monumentale graf verdwenen en vervangen door veel simpeler graven. Deze majestueuze graven zouden overigens ook niet meer betaalbaar zijn. Vlaanderen heeft ook heel wat befaamde grafbouwers gekend. De kleinere graven in de diverse kleuren van vooral marmer en graniet geven de begrafenissen nu een soberder maar wat kleurrijker uitzicht. De kleinere graven hebben een meer individuele bloem- en plantversiering gekregen. Gezien de familie ook verantwoordelijk is voor het onderhoud van het graf, zijn de nodige middelen voor het grafonderhoud op de begraafplaatsen aanwezig en liggen de Vlaamse begraafplaatsen er bijna overal vrij verzorgd bij. Allerheiligen (eerder dan Allerzielen) blijft de herdenkingsdag van de doden, waarbij de begraafplaatsen in Vlaanderen echt nog worden omgetoverd tot een bloemenhof met de chrysanthe in diverse variëteiten als de kerkhofbloem bij uitstek, maar helaas met een levensduur van amper een drietal weken.

Het tekort aan begraafplaats en de idee dat alle mensen in de dood gelijk zijn, heeft vooral in de jaren 1970-80 geleid tot heel wat voorschriften in het streven naar uniformiteit van de graven: dezelfde afmetingen, dezelfde stijlen, dezelfde concessies. Deze uniformiteit heeft ongetwijfeld meer orde gebracht, maar is zeker de funeraire creativiteit niet ten goede gekomen. Dit neemt niet weg dat zowat elk bezoek aan een begraafplaats enkele mooie of verrassende impressies nalaat over hoe de moderne mens omgaat met de lijkbezorging van zijn geliefde. De gevoelens in een eenvoudige graftekst, een persoonlijke foto op een graf, een mooi beeldje, een aanhankelijk stukje of een ontboezeming zijn in se even sentimenteel of passioneel als het romantisch grafmonument van weleer. Hopelijk zal een al te strakke wetgeving het funerair patrimonium van deze tijd niet herleiden tot enkele nietszeggende ontwerpen. Vooral gezien de toenemende crematie en het strikt opvolgen van de opruiming bij verlopen concessie verschijnen op sommige begraafplaatsen storende gaten in de egale rust en aanblik van een begraafplaats.

Vooral de laatste twee decennia kreeg ook "groen" een grotere betekenis op de begraafplaatsen. Sommige nieuwe begraafplaatsen zoals de begraafplaats van Hoog Kortrijk vertrokken vanuit de idee eenheid en rust met de natuur, een idee die overigens sterk verspreid is in Scandinavië.. Hierbij wordt het grafmonument veelal herleid tot een eenvoudige grafsteen. Op de begraafplaats van Bree (Belgisch Limburg) moest de eenvoud primeren. Op vele oudere begraafplaatsen wordt nu tussen het steen van de graven meer groen en plantengroei gebracht. Ook het graf bedekt met planten in plaats van steen komt meer in.

Passendale – Commonwealth In Flanders fields the poppies blow Waregem – American Cemetery
militaire graven

Een overzicht van funerair Vlaanderen dat zou voorbijgaan aan de militaire graven, zou compleet onzinnig zijn. Vlaanderen was het strijdtoneel van twee mensenverslindende wereldoorlogen met miljoenen doden, die ergens met eer of met schroom een laatste rustplaats kregen. Het was een eer oud-strijder te zijn en vooral te zijn gestorven voor het vaderland. Op zowat elke wat oudere begraafplaats zal dit op hun graven vermeld staan maar elke begraafplaats heeft zijn monument ter ere van de gevallen soldaten. Vele burgerlijke begraafplaatsen hebben erevelden voor de gesneuvelde soldaten van eigen natie en van de geallieerden. Maar Vlaanderen, en vooral de Westhoek, ligt vol met doorgaans erg in ere gehouden militaire begraafplaatsen voor zowat alle geallieerde soldaten. Plaatsen als het Tyne Cot Cemetery in Passendale en het British Cemetery in Poelkapelle (Commonwealth), het Cimetière St.-Charles de Potyze in Ieper (Fransen), het Flanders Field Cemetery in Waregem (Amerikanen), de begraafplaats van Houthulst (Belgen) en zovele anderen moeten herinneren aan het geschonken leven van de overwinnaars. Op de serene West-Vlaamse begraafplaatsen van Vladslo, Langemark, Hooglede en Menen en in het Limburgse Lommel, herinneren vooral sobere zwarte tegels en kruisen aan de waanzin waarmee vooral jonge levens van de Duitse verliezer in de oorlog werden gedreven. Zij moeten vooral voor de volgende generaties een waarschuwing blijven tegen de wreedheid en de complete onzin van oorlog en geweld.

Ieper – St. Charles de Potyze
Franse begraafplaats

Vladslo- Duitse begraafplaats
beeldengroep Kätke Kollwitz

Lommel – Duitse begraafplaats
vooral 2^e Wereldoorlog

Vlaams funerair chauvinisme

*St. Amandsberg - Campo Santo
graf Jan Frans Willems*

Wie tenslotte enig authentiek Vlaams funerair chauvinisme wil zien kan vooreerst een bezoek brengen aan het Campo Santo van Sint-Amandsberg bij Gent. Deze mooie begraafplaats wordt beschouwd als het erepiljoen voor de voortrekkers van de Vlaamse ontvoogding en de rustplaats van zoveel betekenisvolle Vlamingen. Wie Vlaanderen niet kent zal op menige begraafplaats overal in Vlaanderen halt houden bij een of ander graf met een kruis met het opschrift "AVV-VVK", wat staat voor "Alles voor Vlaanderen - Vlaanderen voor Kristus". Dit heldenhuldekruis van Joe English siert ook de IJzertoren in Diksmuide, het symbool van Vlaanderen bij uitstek. Op de mooie kleine begraafplaats van Zonnebeke werden tussen 1930 en 1937 de stoffelijke resten van frontsoldaten onder identieke kruisjes bijgezet. Ze staan er nog boven een crypte met vrijstaande kisten van een oud-strijder van ... de Belgische Onafhankelijkheidsstrijd van 1830. Vlaanderen: altijd nog een stuk België.

*Zonnebeke - begraafplaats
AVV-VVK*

*Zonnebeke - begraafplaats
crypte met 14 kisten*

© 2008 tekst en foto's : Dr. L. De Cock.